

Az *elvtárs* c. vers egyik pontján ezt olvassuk Weöresnél:

Hallom: szólít bennünket,
ő, én hű Jézusom.

Felénk kiált: segítség!
Orosz nép, küzdj, remélj!
Szabadság, egyenlőség
és munka: ez a cél!

Rab Zsuzsánál ugyanez sokkal talpraesettebben hangzik:

Nem hallod, kiseded Jézus;
nekünk, nekünk kiált!

Oda hív, hol a népünk
kemény csatán forog,
hogy győzzön az igazság,
a munka és a jog!

A *Szovjetország* c. vers nivója helyenkint egyforma a két fordítónál, de a vasárnapos parasztok gyülekezését, az élő beszédet, a mozgalmasabb jeleneteket megint Rab Zsuzsa tolmácsolja hitelesebben.

A késői (1924—25-ös) versek közül e kisebb Jeszenyin kötetben a borongós, bánatos-hangú dalok megszólaltatása sikerült kitűnően. Az *Aranylik, őszül*-ben egyszerre érezhetjük a lírikus fojtott szűkszavuságát és a természeti szépség túlaradó gazdagságát. A *Perzsa motívumok* itt szereplő néhány darabjában a színek, illatok szinte részegítően súlyosak. A szavak lejtése, puha-ritmusu zenéje pedig olykor teljesen az eredeti hangzást mintázza: („Karcú keze fehér hattyupár”... oroszul: „Руки белой — пара лебедей” (Ruki miloi pára lebegyej.)

Igen szépen, bensőségesen zengnek az utolsó versek is, különösen a *Micsoda éj* és az *Őrök vándor elmegyek*. (Melyet Dybas Tihamér „Honni hajlék” kezdéssel tolmácsolt a másik kötetben.) Újra és újra bebizonyosodik, hogy Rab Zsuzsának rendkívüli érzéke van a jeszenyini szomorúság, a jellegzetes festői tónusok, finom árnyalatok megfogalmazásához. Magától érthetően vannak kötetében gyengébb darabok is, mint például a kissé halvány *Ősz* (Egyetlen olyan vers, mely Weöres fordításában határozottan sikerültebb.) A részletes vizsgálat fölfedhet a válogatás részleteiben olyan vitás pontokat is, ahol az eredeti elemek átköltése már-már önkényesnek látszik, ezek a hibák azonban elenyészenek a kötet számtalan erényéhez képest. Méltán mondhatjuk, hogy a Rab Zsuzsa tolmácsolta Jeszenyin válogatásra büszke lehet a magyar fordítás-irodalom. Ehhez fogható igényes vállalkozás a legjobbknak is csak ritkán sikerül. A kitűnő fordítónő ezuttal olyan vizsgát tett képességeiről, melyért bizonyára sokáig hála lesz az irodalomtörténet.

A leendő teljesebb Jeszenyin kötetnek elsősorban Rab Zsuzsa munkájára kell támaszkodnia, továbbá Weöres Sándor, Illyés Gyula néhány sikeres fordítására és Jánossy István átdolgozott *Anna Sznyegina* tolmácsolására. E maradandó műveket lehetőleg olyanok gazdagítsák, akikben az említett formai és lelki készség egyaránt megvan, akiknek nem idegen Jeszenyin monotonnak látszó, de érzésben, színben igen gazdag költői világa.

Bízást remélhetjük, hogy a magyarul ily szerencsésen megszólalt orosz lírikus, a jövőben is megkapja majd rokonszívú magyar tolmácsait.

Fodor András

BÓKA LÁSZLÓ: TEGNAPTÓL MAIG

(Válogatott tanulmányok, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1958.)

Bóka László nevével még egyetemi éveim alatt ismerkedtem meg: mohó s tisztelettel nem-tudó fiataságomban kevés hozzá hasonlóan, állandóan harcrakész, lendületes vitakozóval, a célzások és utalások ezeryi törével egyszerre szűrő-vágó villogó stílusú íróval találkoztam a folyóiratok hasábjain; akinek, mint az igazi atlétáknak a versengésben, nem annyira az elérendő eredmény parlagi célja lebegett a szeme előtt, mint inkább a szellem izmainak szabad tornája, a gyürkőzés öröme. E tekintetben a mostani kötet, mely a nagy termékenységű esszéíró, kritikus és publicista első gyűjteménye, in-

kább csalódással szolgál: a polemikus szinte helyet sem kapott benne. „Tegnaptól maig”, írta könyve fedelére, s e cím alatt — talán éppen, mert a fejlődésre veti a hangsúlyt — elsősorban nem a vita kötete született meg, hanem az állításé: azoknak a nagyobb igényű és nagyobb lélekzetű íróknak a gyűjteménye, amelyeken keresztül szerzőjük szellemi fejlődése, kibontakozása a leginkább lemérhető.

Ugyanakkor Bóka saját fejlődéséről sem adhatna hiteles képet — márpedig e kötet az általa megtett útnak hű tükrözője — ha a polemikus nem találna benne helyet;

három vitakozó darabja mintegy mutatót ad háromféle hangjáról, módszeréről e nemben: Zilahyról írott cikke a rövid, éles, megsemmisítő bírálat példája lehet, míg a Farkas Gyula irodalomtörténeti fajvédelméről, *Az asszimiláció koráról* írott cikke az elemző, tudományos felkészültséget latba vető s a tudomány, a ráció világánál minden alítoszt-teremtést szétzúzó tanulmányoknak, s végül, sajátos módon, a *Móricz Zsigmond halálára* írott megemlékezést is a polemikus cikkek közé sorolnám, melyben az alkalom adta fájdalmas-emelkedett hangon vitakozik saját korával, kor- és pályatársaival, akik a szellem óriásának sírja mellett oly kicsinynek találtattak.

Bóka László előszavában hangsúlyozza, hogy a fejlődés képét akarja adni kötetével. Itt közölt tanulmányai ennek valóban jó tükrözői, még akkor is, ha — mint erre ő maga utal — kisebb írásainak alig harmadát foglalhatja csak e testes kötet magába, s ha a válogató önkritikája elsősorban a felszabadulás előtti írásokat ritkította: a kötet harminchat ívéből alig nyolcat foglalnak el az akkor született tanulmányok. A szellemi fejlődés képe azonban így is világosan kibontakozik, s mintegy a vele kortárs magyar értelmiség legjavának útját példázza: Bóka László fejlődése az általános humanista magatartástól a harcoss anti-fasizmusig, antifasizmustól a szocializmusig vezetett; a materializmussal eleve barátkozó racionalizmustól a marxizmusig; azon belül pedig, az elmúlt évtized során, a módszer alkalmazás-közbeni elsajátításától annak teljes magáévá tételéig, alkalmazástól alkotásig.

Ennek az útnak már első lépésénél is van egy olyan vonása, amely eleve kiemeli a kortársak átlagából és az élre lendíti: az Ady—József Attila vonal korai felismerése, hirdetése. Bóka — nem egyedül, de kevesed-magával — akkor emelte magasra Ady nevét, akkor követelte az elmélyült, rendszeres és szervezett Ady-filológia művelését, amikor már elhalt az Ady körüli harcok, s a költő új reneszánsza még nem következett el; akkor követelte a teljes Ady-életmű közzétételét, amikor úgy látszott: zaj nélkül besorolódik ő is a lassan porosodó nemzeti nagyságok közé. S József Attila ügyében is már akkor azok között foglalt helyet; akik a költőt Ady mellé, legnagyobb nemzeti költőink közé sorolják, amikor még egyáltalán nem volt eldöntött a helye a magyar líra folytonosságában; abban a pillanatban, amikor életműve tragikusan lezárult. S e két nagy név mellé egy harmadikat emel velük egyidőben: Bartóké, akiről a zeneértő biztos ítéletével mondja ki — megint akkor, amikor ez még korántsem volt eldöntött és vitathatatlan, különösen

nálunk nem — hogy ő a modern zene első klasszikusa, aki új formanyelvvel ajándékozta meg a hangok világát s közben annak nyelvében szóhoz juttatta az addig nemzetközileg néma magyar nép mélyrétegeit.

Humanizmustól antifasizmusig tart Bóka László fejlődésének első szakasza; s e fejlődés jellegét, minőségét az előbb idézett három név kellőképpen példázza. Bóka kötetét „egy tovatűnt nemzedék emlékének” ajánlja. Ez a nemzedék — a Halász Gábor, Hevesi András, Kerecsényi Dezső, Szerb Antal nemzedéke — az övé is; s nem tudom volt-e irodalmár-generáció, mely csillogóbb vértézzel, nagyobb felkészültséggel, szélesebb műveltséggel, tárgyi tudással és finom érzékenységgel lépett a művészet és a tudomány mezejére; de biztosan tudom, hogy nem volt nemzedék, amelyben a mostoha sors szélesebb rendet vágott volna még azelőtt, hogy sokrétű gazdagságuk megérte volna a betakarítás idejét. Bóka ennek a nemzedéknek a tagja, s legtöbb jótulajdonosságukkal ékes; tudós mellett figyelemreméltó költő és prózaíró, az irodalom mellett a zenének is értője, művelt ismerője; rajzkészségét, művészettörténeti jártasságát csak közeli barátai tudnák jellemezni. A kötet tanulmányaiiban mindebből felcsillan valami: egy-egy finom célzás, utalás, egy-egy hasonlat vagy párhuzam-tűzijáték kápráztat el, mely nemcsak csillog, de a szigorú próbát is kibírja.

A játékos hajlammal ölelkező széles műveltségnek jó példája a *limousini ünnepségekre* c. írása, mely valójában nem más, mint a német fasizmusnak, s a magyar cenzurának egyszerre adott tréfás, de fájóan viselkedő fricska, ugyanakkor a magyar és francia tizenyolcadik század művésze, kultúrája mély ismeretének, alapos értésének is tanúbizonysága; máig érvényes példája annak, hogyan lehet a kultúra védelmében, a kultúra fegyvereivel a fasizmus hatalmaira saját várúkon belül fájó csapást mérni. (Persze abban, hogy a fasizmus elleni harcban éppen a tizenyolcadik századhoz nyúl, Saint-Aulaire márkí költészetéhez, bizonyos mértékig, bizonyos áttételeken át a magyar értelmiség antifasizma harcának korlátai is megnyilatkoznak; de ne próbáljuk egy fricskára ráépíteni az egész magyar társadalom háború alatti helyzetének elemzését.)

Bóka, ha akarja, egy-egy művész vagy tudós alakját nagy ábrázoló erővel, lendülettel és szeretettel tudja megalkotni. Példája ennek a Bartók-portré, vagy talán még inkább a Gomboczról írott emlékezés, melyben a tisztelő szeretet ábrázoló erővé válik, s amely az ember és a tudós képét egyszerre, összefonódva és egységben tudja megraj-

zolni. De érdeklődése általában nem az író személyiségének felelevenítése felé viszi. Talán azért is, mert több művészetet belülről ismer, azoknak műhelytitkaiban a gyakorlaton keresztül otthonos, legérdekesebb esszéi a művészi eszközök vizsgálatáról szólnak. Ezek közül a nyelvi eszközök érdeklík legjobban, azokról van a legtöbb és leggazdagabb mondanivalója. Ha az irodalomtörténetet jelesévé is lett, Gombocz Zoltán tanítványa volt; az írók nyelvét, nyelvművészetét az avatott nyelvtudós eszközeivel vizsgálja, s zenén edzett fülle hallja ki a mondatok, verssorok zengését. *Vörösmarty és a magyar nyelv* c. dolgozata talán a legjobb példája annak, milyen könnyedséggel kezeli mély erudícióját Bóka László; milyen, látszólag erőfeszítés nélküli, szinte játékos természetességgel tudja megvilágítani a folsorakoztatott példák tömegén át azt a megtermékenyítő hatást, amelyet Vörösmarty nyelvi zsenije az egész magyar lírára gyakorolt, Petőfitől Adyn át Babitsig, József Attiláig. De úgyse fel az olvasó Arany Jánosról szóló két tanulmányát (*A lírikus Arany, Arany nyelvi eredetisége*), a József Attila eszközeit elemző két értekezést (*Ember és stílus, József Attila költői eszközei*), ugyancsak az erényeket fogja bennük is megtalálni; s *Ady szimbolizmusáról* szóló tanulmánya — mely nyilvánvalóan készülő Ady-monográfiájának műhelymunkája — a művészi érzékenység és a tudós műveltség harmonikus ötvözetének jó példája: csak a kettő együttes segítségével tudhatta ilyen szerencsés kézzel megoldani Ady és a francia szimbolizmus egymáshoz való viszonyának annyira bonyolult és kielégítő magyarázatot mindeddig nem talált problémáját.

Az írói portré-rajzolás, mint mondtuk, e kötetben jobbra kerül; de egy-egy mű ürrügyn, vagy egy író tevékenységének valamelyik szektorán keresztül többször is tüzetes pályaképet ad. Móricz Zsigmond életművében nem a legjelentősebb a tanulmány-író tevékenysége; Bóka László azonban a tanulmányokból is ki tudja bontani az író fejlődését, pályájának összetetten egyenes útját. Az *Egri csillagok* elemzése példadarabja lehet a regényelemzés kézikönyvének: mindenre kiterjedő gondos figyelem, beleérző intuíció, a regény meséje s a megírás korának egyaránt alapos ismerete jellemzik; de emelett s ezen felül a tanulmány régen hiányzó irodalomtörténeti feladatot is ellát, Gárdonyi Géza írói-emberi pályájának hiteles és alapos felrajzolásával. Rendkívül érdekes és meggyőző *A másik Juhász Gyuláról* írott esszéje is; ennek talán csak azt vehetnők szemére, hogy „a másik” felfedezése és felmutatása örömben kissé megfeledkezik „az egyik” Juhász Gyuláról, arról, akit addig ismert s leírt az irodalmi

hagyomány. Ezt a feledékenységet eléggé magyarázza a felfedezés izgalma; s ha e tanulmány ma már bizonyos korrekciókra szorul is, nem múló érdeme, hogy az első lökés volt abban az irányban, hogy az igazí, vagy ha úgy tetszik a teljes Juhász Gyula képe kialakulhasson a magyar irodalomtudományban — azé a Juhászé, aki egyszerre, egymás mellett s önmagában-önmagával vitatkozva volt az „egyik” is, meg a „másik” is.

Bóka László érdeklődését e kötet tanúsága szerint elsősorban a magyar líra fejlődése, legnagyobb alakjai kötik le; a legkevésbé talán a dráma kérdései izgatják. Pedig hogy ahhoz is milyen hozzáértéssel tud hozzászólni, arról néhány, alkalom-szülte elemzése tanuskodik; mind között is leginkább *Hamlet*-tanulmánya, mely nemcsak a dráma alapos és hiteles kibontása, hanem a Nemzeti Színház előadásának, illetve a párhuzamos szereposztás három Hamlet-alakításának is példamutatóan lelkiismeretes és hiteles, szinte a megjelenítésig menő elemzése. Bródy *A tanítónőjéről* szóló írása szinte mellesleg vázolja fel a magyar dráma fejlődésének képét, s helyezi el ezen belül biztos kézzel Bródy Sándor műveit; Csehov drámai műveiről szóló értekezése pedig (mint más vonatkozásban *a Nyelv és halhatatlanság*) jó példája a tudós találékonyságának: hogyan lehet egy látszólag mellékes kérdés tárgyalásával (ebben az esetben Csehov két mellék-alakjával) egy író, egy alkotó módszer lényegére rámutatni.

Az irodalom részletkérdései, műhelyproblémái, az írói pályaképek mellett a kötetben nem jelentéktelen helyet foglalnak el magának az irodalomtudománynak a problémái is. Az ezekre vonatkozó írások nyilvánvalóan a tudománypolitikus alkotásai: túlnyomórészt a Magyar Tudományos Akadémián betöltött tiszte készítette Bóka Lászlót arra, hogy a maga szaktudományának általános problémáival és aktuális feladataival összefoglaló írásokban nézzen szembe. Az ilyen jellegű tanulmányai nagy és nemes sorba méltóképpen illeszkednek: Toldy, Gyulai óta nagy tradíciója van az ilyen mérlegkésztéseknek, amelyek túl a pillanat szükségén s azon a közvetlen igényen, hogy felmérve eddigi eredményeinket és hibáinkat, kijelöljük egy-egy új periódus feladatkörét, egyben fontos tudománytörténeti feladatot is betöltenek: megkönnyítik a jövő kutatója számára a tájékozódást, kortársi mércét adnak, mely mellett az utókor sajmértékét is ellenőrizheti. Bóka tudományt politikai írásai (*A magyar irodalomtudomány tíz esztendeje, Irodalomtörténetírásunk és a mai irodalom, az irodalomtudomány XX. századi problémái*) általános jellemzője az, hogy alapos részletismeretekre támaszkodva

sem vész bele soha a részletekbe, hanem mindig elvi magaslatról nézi az irodalomtudomány helyzetét, feladatait ; nemcsak bírálni és mérlegelni tud, de perspektívát nyitni is. Az ilyen jellegű írások természetéhez tartozik, hogy ezek igazán elmondásuk pillanatában érdekesek, majd nagyobb távlatból, hosszabb idő múltán ; kevéssel születésük aktualitása után fényük megfogyatkozik s a patinával tér vissza. Részben ez az oka annak, hogy e három közül az utolsót érezzük ma is rendkívül érdekesnek. Ennek a dolgozatnak egész problémafelvetése újszerű : az irodalom és az irodalomtudomány helyzetét a technika legújabb állásával próbálja szembesíteni, előrelátni azokat a következményeket, amelyek az általános műveltség emelkedésével, az írásbeliség szinte kivétel nélküli elterjedésével s a technika, különösen a különböző formájú távközlési lehetőségek tökéletesedésével jelentkeznek. Mint Bóka maga is hangsúlyozza, ez a tanulmány inkább csak kérdéseket ad fel, mintsem felelni tud rájuk ; de ilyesmiben már az is nagy eredmény, ha valaki helyesen tud feltenni kérdéseket, s felében-harminadában előre tudja látni az ezekre adandó válaszokat.

A kötet túlnyomó többsége a magyar irodalom kérdéseivel foglalkozik ; világirodalmi érdekű esszé (a Saint-Aulaire-ról szóló íráson kívül, mely inkább ürügy, mint tanulmány) összesen négy van : a már említett Hamlet-elemzésen és Csehov tanulmányon kívül egy-egy írás Dobroljubovról és Dosztojevszkij-ről. Tudjuk, jól — s a magyar irodalomról szóló tanulmányok utalás-anyaga is élénk bizonyítéka ennek — hogy Bóka László érdeklődése és tájékozottsága közel sem áll meg ezeken a határokon ; s nem a meglévők elleni kifogás (különösen a Dosztojevszkij-tanulmány emelkedik a kötet legjobb darabjainak magasságába), hanem az elmaradtak miatti hiányérzet mondatja, hogy talán a kötet egységét is megerősítette volna, ha ezeket a világirodalmi jellegű cikkeket elhagyja, egy későbbi, esetleg teljesen világirodalmi jellegű tanulmánykötet számára) amint azt Sötér István is tette) s e

kötet csak a magyar irodalommal és irodalomtudománnyal foglalkozik.

Úgy, ahogy van, a *Tegnaptól maig* egy érdekes és gondolkodó lélek fejlődésének korára és környezetére is jellemző képe olyan részlettanulmányokon át, melyek a magyar irodalomtudománynak maradó értékei, melyeknek eredményei már eddig is nagyrészt felszívódtak a marxista magyar irodalomtörténetírásba és ott termékenyítve hatnak tovább. A kötetbe foglalt írások a magyar irodalomtörténetírás marxista útjának nyomjelzői ; egyben hatékony munkálói, előrelendítői is ennek az útnak. Saját fejlődéséről való hűséges számotadásának jele, hogy Bóka tanulmányai csoportosításával nem próbálja marxistává átfesteni humanista, antifasiszta múltját ; viszont már ennek a periódusának különös és valóban előre, a mi korunkra mutató értéke, hogy mindvégig Ady és József Attila-központú az irodalomszemlélete, értékskalája, állásfoglalásainak megalapozása.

Utoljára hagyjuk, mert bárhol szóljunk is róla, Bóka Lászlóval kapcsolatosan menthetetlenül közhelyként hat annak a megemlítése, hogy a stílus művészetének nemcsak vájtfüllű figyelője, értője, hanem szellemes megvalósítója is. Bármiről szóljon, gondozott, gördülékeny, egyéni, élvezetes stílusban tud róla beszélni ; tanulmányai már hangvételükkel, nyelvükkel egyéniségről árulkodnak, akit stílusjegyei után is fel lehet ismerni, bármelyik kortársától megkülönböztetni. Koncepcióján, tárgyalásfelépítésén (mint pl. A *készíví ember fia* esetében) itt-ott megérzik a dogmatizmus befolyása, a nyilvánvalóan pedagógikus szándék ; stílusa, nyelvi fordulatai ugyanakkor mindig mentek tudtak maradni azoktól a stílárius pongyolaságoktól, attól a bürokratikus fanyelvtől, mely az ötvenes évek eleje kritikáit és tanulmányait általában annyira szennyezte. A *Tegnaptól maig* olyan kötet, melyet az irodalom kedvelője élvezettel olvashat végig, s amelyet az irodalom kutatója gyakran kényszerül majd kezébe venni, s mindig örömmel forgathat.

Nagy Péter

TÁRSASÁGI HÍREK

A Társaság életéből

Az MTA Irodalomtörténeti Intézete és a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1959. június 1-én *ankétot* rendezett a *jelszabadulás utáni magyar irodalom helyzetéről*. A referátumokat Tolnai Gábor egyetemi tanár, Kiss Lajos és Diószegi András tartotta. A referátumokat követő vitához az Irodalomtör-

téneti Intézet és az ELTE Irodalomtörténeti tanszékeinek kutatói szoltak hozzá.

*

1958. december 7-én a Magyar Irodalomtörténeti Társaság az Irodalmi Színpad rendezésében *Babits Mihály születésének 75. év-*